

CUPRINS

Notă introductivă 7

Conceptul de valoare teoretică la Rickert 11

Cuvânt înainte 13

Partea întâi

Prezentarea 15

A. Teoria cunoașterii 15

1. Tema teoriei cunoașterii. Diferite concepte de subiect și de obiect 15

2. Problema transcendenței și a imanenței 19

3. „Obiectul” cunoașterii și garantarea valorică a adevărului 35

4. Legătura valorilor cu realitățile 75

5. Conștiința în genere 80

B. Filosofia ca doctrină a valorii. Obiectul filosofiei 84

Partea a doua

Critica 93

A. Doctrina judecării 94

1. Valori și forme teoretice 94

2. Valabilitate actuală și valabilitate potențială 97

3. Adevărul judecăților	101
4. Sensul immanent și cele două metode teoretico- gnoseologice	104
B. „Conștiința în genere”	108
Indice bibliografic	112
Imperativismul	115
Bibliografie	211

ANEXE

Amintiri	213
Correspondență	227
Restituiri: C. Rădulescu-Motru	253
Titus Lateș: Nicolae Bagdasar. O reevaluare bibliografică	293
Postfață – Filosofie și istoria filosofiei în opera lui Nicolae Bagdasar	321

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ

În contextul afirmării școlii filosofice românești, *Nicolae Bagdasar* (1896-1971) este reprezentativ îndeosebi pentru domeniile istoriei filosofiei, filosofiei culturii și filosofiei istoriei. Scrierile sale, în primul rând: *Filosofia contemporană a istoriei* (1930); *Din problemele culturii europene* (1931); *Istoria filosofiei românești* (1940); *Teoria cunoștinței* (1941); *Teoreticienii ai civilizației* (1969), constituie contribuții teoretico-metodologice remarcabile, care s-au înscris demult în bibliografia de bază a studiului filosofiei, iar traducerea din opera lui Kant (*Critica rațiunii pure, Critica rațiunii practice*) sunt astăzi de largă audiență în învățământul nostru universitar.

Prin activitatea sa universitară, ca și prin participarea nemijlocită la organizarea și funcționarea unor instituții (Casa Școalelor, Societatea Română de Filosofie) și a unor publicații („*Revista de filosofie*”, revista „*Ethos*”), precum și la pregătirea și publicarea cunoscutei lucrări: *Istoria filosofiei moderne* (5 volume: Omagiu Profesorului Ion Petrovici, 1937-1941), ilustrul filosof și om de cultură s-a afirmat cu contribuții de referință în creația teoretică și în viața spirituală contemporană, militând pentru afirmarea personalității istoriei și culturii naționale.

De fapt, activitatea lui Nicolae Bagdasar (și a Societății Române de Filosofie, evident) își află o bună apreciere în corespondența

sa cu mari personalități ale filosofiei contemporane (R. Bayer, M. Dessoir, H. Gouhier, Th. Greenwood, A. Liebert, René La Senne, Nicolai Hartmann ș.a.). Reținem câteva rânduri din scrisoarea lui N. Hartmann către Bagdasar: „... am citit studiul Dv. despre Dilthey, pe care l-ați publicat în *Istoria filosofiei moderne*. Cu lipsa mea de cunoaștere a limbii române nu mi-a fost prea ușor. Dar încet-încet am ajuns la capăt. Mi-a făcut mare plăcere să văd cât de frumos ați pătruns materialul deloc ușor și l-ați expus apoi într-un mod foarte accesibil, scurt și sistematic... Am avut în aceste două luni puțin timp de reflectare și nici nu am fost prea sănătos. Dar impresiile despre București n-au trecut și orele în care am fost împreună le am încă în bună amintire” (*Hartmann, N. an N. Bagdasar*, Berlin, den 4. Jan. 1943, în: *Corespondență: Nicolae Bagdasar printre prieteni și colaboratori*, ed. îngrijită de Ecaterina Bagdasar, în forma: *Texte inedite: N. Bagdasar, Corespondență*, în: „Revista de filosofie”, nr. 6, 1993 – scrisoarea lui Hartmann se află în volumul pregătit de Ecaterina Bagdasar, volum din care am publicat o selecție în numărul menționat al „Revistei de filosofie”).

Pe fondul a ceea ce s-a valorificat până acum (din paginile rămase de la N. Bagdasar), dintre care menționăm: *Opere*, I: *Amintiri* (Editura Academiei Române, 2006); *Opere*, II: *Portrete* (E.A.R., 2006), „Revista de filosofie” a desfășurat (numerele 1-6, 2014) publicarea unor pagini de referință din lucrarea voluminoasă (cca 1000 de pagini), intitulată inițial: *Curențe fundamentale ale filosofiei* (elaborată între 1942-1949), apoi: *Autori și opere existențialiste* (din care s-a publicat, în revista „Forum”, 2, 1990, fragmentul: *Jaspers despre libertate*) și, în fine: *Existențialismul* (din care s-a publicat, cu mențiunea „Fragment”, Karl Jaspers, *Influente suferite. Raporturile dintre știință și filosofie*, în revista „Ramuri”, nr. 6, iunie 1969).

Menționăm că paginile selecției publicate aici sunt consacrate operelor unor gânditori de referință (Kierkegaard, Jaspers,

Heidegger, Sartre, Berdiaev ș.a.), urmând metodologia cunoscută în scrierile lui Bagdasar, anume, separarea expunerii conținutului scrierii de posibilele observații, făcute cu toată grija, așa cum o mărturisește în *Teoria Cunoștinței*, Ed. a II-a, Casa Școalelor 1944, p. 7): „menirea istoricului filosofiei” este „de a face o separație strictă între *expunere* și *critică*, determinată de convingerea că nimic nu este mai dăunător pentru teoria expusă și nimic nu este mai dificil pentru cititor decât amestecul expunerii cu critica”.

Acest procedeu este caracterizat de Bagdasar încă în teza sa de doctorat, intitulată *Der Begriff des theoretischen Wertes bei Rickert. Darstellung und Kritik* (Berlin, E. Ebering, 1927, p. 5: Vorwort): „În ceea ce privește modul de tratare, am separat strict expunerea de critică. În expunere l-am lăsat numai pe Rickert să ia cuvântul, deoarece o critică intervenind în expunerea însăși pas cu pas ar fi îngreunat înțelegerea șirului ideilor filosofului sau chiar ar fi încurcat-o”.

Experimentarea unui astfel de demers metodologic pe analiza unui alt tip de scrieri filosofice decât cele urmărite mai devreme (Windelband, Rickert, Dilthey, Spengler, Husserl – în genere în mediul neokantianismului, filosofiei vieții și fenomenologiei) relevă o modalitate de abordare a unui istoric al filosofiei și filosof al culturii cu o mare experiență în domeniu, care poate servi oricând ca model în cercetare și valorizare în istoria gândirii.

Traducerea ce urmează, ca și „Imperativismul” (capitol din „Teoria cunoștinței”) și cele câteva texte inedite, oferă, credem, o întregire la valorificarea contribuției lui N. Bagdasar în filosofia românească.

Alexandru Boboc

Partea întâi

Prezentarea

A. Teoria cunoașterii

1. *Tema teoriei cunoașterii.*
Diferite concepte de subiect și de obiect

În filosofia contemporană domină încă o mare neclaritate cu privire la ceea ce este de înțeles ca atare sub termenul de teorie a cunoașterii. Se fac tot mereu încercări de a soluționa tema teoriei cunoașterii într-o fiziologie sau psihologie sau chiar sociologie a cunoașterii, pentru a-i justifica în cele din urmă dreptul de a fi o disciplină filosofică autonomă. Cât de greșite sunt asemenea încercări și cum prin aceasta cunoașterea filosofică nu face niciun pas mai departe, Rickert caută să o exprime clar în opera sa teoretico-gnoseologică fundamentală. Străduințele sale urmăresc neabătut să dovedească faptul că teoria cunoașterii are un domeniu stabil, exact delimitat de cele ale științelor empirice și vrea să fundamenteze pe el teoria cunoașterii ca o disciplină filosofică de sine stătătoare. De fapt, teoria cunoașterii, așa cum o înțelege Rickert, este ca atare, există indiferent de faptul dacă rezultatele științelor empirice sunt semnificate de vreun

filosof într-un fel sau altul prin raportare la teoria cunoașterii; căci ea poate să ajungă la propria-i constituire indiferent de felul prin care un partid sau altul este pentru sau împotriva teoriei cunoașterii. Rickert îi pune acestei teorii sarcina de a explica în ce constă obiectul cunoașterii sau, ceea ce conduce tot la același lucru, cum ajunge cunoașterea la obiectivitatea ei. Faptul că o asemenea teorie nu se situează în sfera științelor speciale ne stă la îndemână dintru început, căci este știut că niciuna dintre acestea nu-și pune problema obiectivității cunoașterii. Împreună cu problema este însă strâns legată și metoda, și pe aceasta Rickert o consideră într-un demers care conduce la scopul său numai pe calea lipsei de premise (Woraussetzungsglosigkeit). Aceasta nu înseamnă însă că ea procedează metodic cu totul lipsit de premise, întrucât și metodele care procedează fără premise trebuie totuși să presupună ceva. La fel și teoria cunoașterii. Soluționarea problemei ei trece astfel prin îndoiala teoretică, fără ca prin aceasta, așa cum crede scepticismul să trebuiască să rămână fixată în îndoială. Faptul că ceva, de exemplu cunoașterea, există, trebuie să-l presupună înainte de toate teoria cunoașterii; și să presupună mai departe că există un obiect independent de cunoaștere, însă faptic inseparabil de ea, care dă măsura ce corespunde cunoașterii ca obiectivitate; ea trebuie să presupună și faptul că există un subiect și un obiect în mod original opus lui. Împreună, cele două constituie primul și adevăratul punct de plecare al teoriei cunoașterii. Toate celelalte însă, care se pot pune la îndoială și care pot să servească drept fundamentare incontestabilă a cunoașterii, teoria cunoașterii nu trebuie să ezite a se îndoii de ele.

Teoria cunoașterii se interesează „de esența generală a cunoașterii”; ea caută să-și clarifice dacă interpretarea, care înțelege cunoașterea ca pe o concordanță a reprezentărilor cu o realitate ce i se opune în mod conștient, ca obiect al ei, se poate menține; ea caută totodată să-și clasifice cum sunt înregistrate

„conceptul general de cunoaștere” sau „modul formal de a fi al obiectului ei”, ce conțin ele în sine. Dacă își pune o astfel de întrebare, ea nu izbutește nicicum, așa cum ar putea să pară aceasta în conflictul cu științele particulare; deoarece acestora le revin cu totul alte probleme, care pot să existe mai departe neatinsse de problemele doctrinei cunoașterii. Științele particulare cercetează adevăruri de conținut, ele nu se întreabă, niciodată, de pildă, despre ce fel de realitate au obiectele lor, în ce raport se află ele formal cu subiectul; altfel spus, ele nu au niciun interes să se întrebe dacă existența obiectelor lor este real imanentă sau real transcendentă. Acestea constituie o interogare a teoriei cunoașterii. Ea vrea anume să stabilească ce nu privește problemele științelor particulare, și găsește că aceasta este determinarea formei ființei. Dacă științelor particulare le aparține ca obiect faptul de a cerceta determinarea de conținut a ființei, atunci doctrinei cunoașterii îi revine sarcina de a prezenta esența formală a cunoașterii și de a aduce la expresie sistematică semnificația ei pentru cunoașterea realului. Teoria cunoașterii își pune ca problemă ceea ce toate științele particulare fără excepție presupun: existența obiectelor care sunt cercetate de ele. În genere, acestea nu se preocupă de ceea ce este de înțeles atunci când se afirmă că ceva este „efectiv” (*wirklich*) sau „real”. Interogările lor nu pătrund atât de adânc. Dar tocmai aceasta este problema de bază a teoriei cunoașterii. „Conceptul general al cunoașterii și obiectul său” este ceea ce are să cerceteze în genere o teorie a cunoașterii.¹ Prin aceste probleme, pe care Rickert le pune disciplinelor științifice particulare, pe de o parte, teoriei cunoașterii, pe de altă parte, rezultă totodată că cercetările celor dintâi, nu se încrucișează cu cele ale celei din urmă, că ele nu pot fi făcute dependente una de alta, deoarece scopurile lor diferă unele

1 *Gegenstand*, pp. 8, 13.

de celelalte. Rezultatele științelor empirice rămân neatrinse de rezultatele la care conduce doctrina cunoașterii, precum și rezultatele acesteia trebuie să rămână neatrinse de acelea ale științelor empirice. Cu aceasta, teoria cunoașterii dobândește însă un domeniu special, de cercetat numai de ea.

Pentru a pătrunde la principiile fundamentale ale cunoașterii nu există alt mijloc mai bun, aflat la îndemâna cunoașterii, decât îndoiala teoretică. Adică, aceasta îl ajută pe teoreticianul cunoașterii să examineze forța de dovedire a tuturor mijloacelor de care se folosește în acțiunea sa vie, îl învață să nu ia drept neîndoielnic ceea ce nu se relevă ca atare. Tocmai prin îndoiala metodică străbate drumul spre cunoașterea neîndoielnică. Sub această îndoială metodică punem acum și chestiunea „dacă există o realitate independentă de conștiință sau transcendentă care poate să fie obiect al cunoașterii sau să-i confere acesteia obiectivitate”.² Aceasta este problema centrală a teoriei cunoașterii.

Pentru a putea răspunde la această chestiune, hotărâtoare pentru teoria cunoașterii, trebuie să se clarifice mai întâi ce este de înțeles sub termenul de conștiință, căci totul provine tocmai de aici, dacă este vorba de problema transcendenței. De aceea, Rickert caută să scoată în relief conceptul de conștiință sau, ceea ce este același lucru, de subiect, desprins din conceptele diferite posibile de subiect, și să dovedească că trebuie să fie cel mai potrivit pentru a fi pus la baza teoriei cunoașterii. Se pot gândi, bineînțeles, diferite concepte de subiect. Se poate, de exemplu, forma un concept de subiect astfel încât să se poată spune că propriul corp, împreună cu structura sa sufletească, este subiect în opoziție la lumea externă, care este considerată obiect; atunci însă granița dintre acest subiect și obiectul său se poate închi-pui ca una de suprafață. Acest subiect se poate numi subiectul

2 *Ibidem*, p. 13.

psihologic. Este obiectivată în acest caz numai lumea externă. Nu ne stă însă la îndemână să mergem mai departe cu obiectivitatea și să gândim și propriul corp ca existând alături de tot ceea ce este independent de conștiință, adică să socotim întreaga lume spațială și întreaga viață străină drept obiect. Prin aceasta se dobândește conceptul unui subiect care nu se mai află ca cel dinainte în sfera psiho-fizică, ci în cea fizică, și nu conține în sine nimic mai mult decât conștiința și conținutul ei. Subiectului dobândit în această modalitate, care se poate numi subiect psihic, i se situează atunci împotriva obiectul independent de conștiință, care poate fi numit obiect transcendent. Soluționarea acestui al doilea concept de subiect, respectiv obiect, conduce la o despicare a lumii în imanentă conștiinței și dincolo de conștiință sau transcendentă conștiinței. Este posibil însă încă un alt concept de subiect. Dacă s-a arătat, la prelucrarea celui de al doilea concept de subiect, că el ia naștere prin faptul că despici subiectul psiho-fizic, se poate încerca, la fundamentarea celui de al treilea concept de subiect, să se urmeze același drum al obiectivității. Subiectul psihic se poate descompune, ca și cel psiho-fizic în subiect și obiect, și anume astfel încât întregul conținut al conștiinței, toate reprezentările, percepțiile, sentimentele și manifestările voinței se gândesc ca aparținând obiectului. Subiectul este atunci numai ceea ce reprezintă, percepe, simte și vrea, iar obiectul e reprezentatul, perceptul, simțitul, voitul, cu un cuvânt, întregul conținut al conștiinței. Obiectul este astfel un imanent.³

2. Problema transcendenței și a imanenței

Abia acum, după ce au fost prezentate diferitele concepte de subiect – respectiv obiect, capătă sens chestiunea teoretico-gno-

3 *Ibidem*, pp. 14 și urm., pp. 34 și urm.